

MODERN¹E METHODE(N) – WEERBARSTIGE WERELD(EN). ENIGE THEORETISCHE BESCHOUWINGEN OVER (*VICTIM*) *SURVEYS*

Ronnie LIPPENS*

0. Inleiding

De laatste jaren werden, en worden, vaak slachtofferenquêtes ondernomen. Waar dergelijke enquêtes aanvankelijk door universitaire instellingen werden ondernomen, al dan niet in het kader van opdrachtonderzoek, is dat nu ook steeds meer het geval op rechtstreeks initiatief van de overheid én vaak ook rechtstreeks uitgevoerd door de overheid zelf. In ons land bijvoorbeeld merken we deze dubbele evolutie vrij goed sinds de recente introductie – in 1997 – van de veiligheidsmonitor.¹ In Nederland had men al enkele jaren een gelijkaardige traditie uitgebouwd met de zogenaamde politiemonitor. In dergelijke onderzoeken is het de bedoeling dat op relatief korte termijn hoofdzakelijk kwantitatieve informatie wordt verzameld – bijvoorbeeld door steden en gemeenten –, over een aantal ‘feitelijke’ ervaringen van slachtofferschap en ervaringen met politieke en justitiële instanties, over een reeks (on)veiligheids’gevoelens’, en ook, bijvoorbeeld, over de ‘houding’ die de ondervraagden blijken te hebben tegenover allerlei overheden en instanties.

Deze vaststelling leverde de aanleiding tot het schrijven van deze tekst.² Onderhavige tekst is slechts te lezen als een korte theoretische noot bij de blijkbaar toenevende proliferatie van survey-onderzoek – en vooral van *slachtoffer*onderzoek –, al dan niet in opdracht van of door allerlei overheden. Kort gezegd zal de korte noot die we hier bij deze trend zullen plaatsen neerkomen op de volgende kritische bemerking. Het gebruik en de proliferatie van een bij uitstek ‘moderne’ methode voor kennisproductie staat eigenlijk haaks op een aantal maatschappelijke en culturele ontwikkelingen, die eigenlijk eerder om andere methoden vragen. De epistemologie die ten grondslag ligt van (victim) survey onderzoek is dus, zo zal straks worden betoogd, niet meer van deze tijd. Onze hedendaagse periode vraagt om

---

* R. LIPPENS is doctor in de criminologie. E-mail: ronny.lippens@rug.ac.be. Met dank aan Bart VAN HOOREBEECK, Hans HOFMAN en Paul DE HERT voor opbouwende commentaren op een eerdere versie van een gedeelte van deze tekst.

1. De beschrijving van de resultaten van de federale veiligheidsmonitor en de vergelijking tussen lokale veiligheidsmonitoren vindt men bij S. DE VREESE en P. SCHARFF (1997).

2. Het idee voor deze tekst groeide uit een lezing die we enkele jaren geleden (in 1995) hebben gehouden voor een ‘séminaire’ te Gent, georganiseerd voor de Groupe Européen de Recherche sur les Normativités (GERN). De titel van deze lezing was ‘Sens et non-sens des enquêtes de victimation. Quelques notes pour une méthodologie critique’. De tekst is enkele jaren blijven liggen, en wordt hier in aangevulde en gewijzigde vorm opgenomen.

andere vormen van kennisproductie. De lezer mag van onderstaande tekst dus slechts hieromtrent een argumentatie verwachten.

Het is wellicht niet overbodig om hier vooraf duidelijk te stellen waarover de volgende korte noot het *niet* zal hebben, en waarop de kritische noten dus *niet* zullen slaan. We zullen het in het onderstaande tekst *niet* hebben over de politieke en/of bestuurlijke opportuniteit van (slachtoffer)onderzoek. Er zijn wellicht wel redenen om aan te nemen waarom survey-onderzoek, vooral gedurende het laatste anderhalf decennium, zo'n hoge vlucht heeft genomen. Er kan bijvoorbeeld gewag worden gemaakt van een tanende legitimiteit van allerhande overheden en andere instanties, die er maar niet in blijken te slagen om tot de oorzaken van een schier ongelimiteerde reeks malaises door te stoten, noch om de stilaan culturaliserende zenuwachtige onrust te kalmeren die zich in quasi alle maatschappelijke en mentale uithoeken heeft genesteld. Het is dan ook zeer goed te begrijpen dat overheden in toenemende mate instrumenten (laten) ontwikkelen om het zenuwachtige tikken van de maatschappelijke en mentale polsslagen te voelen (te 'monitoren', zegt men nu), in de hoop politieke en bestuurlijke kaarten te kunnen uittekenen, nieuwe routes te plannen, om het tij te kunnen keren, of minstens te kunnen beheren (of 'beheersen', of 'managen', zoals men nu vaak hoort). Dergelijke peil- of onderzoeksattitude is op zich niet alleen begrijpelijk, maar bovendien ook wénselijk. Ze is begrijpelijk, al is het maar omdat de peilende instituties op zich uiteraard ook zélf onderhevig zijn aan de hierboven vermelde maatschappelijke en mentale zenuwachtigheid en onrust, en dus – vaak zenuwachtig en onrustig – aan het peilen en onderzoeken slaan. Deze peil- en onderzoeksattitude is ook wénselijk, al is het maar om redenen die men met het woord 'democratie' tracht te (be)grijpen – overigens: vaak verwijst het onderzoek *op zich* reeds naar legitimiteitsherstellende ambities.³

De kritische bemerkingen bij de toevlucht die overheden of andere instanties nemen tot (victim) surveys als peil- en onderzoeksinstrument zullen in onderhavige tekst ook niet verwijzen naar de nu waarschijnlijk zelfs bij het grote lezerspubliek vertrouwde methodisch-technische kritieken op (victim)survey onderzoek. Talloze handboeken over onderzoeksmethoden leveren al lang, en vaak ten overvloede, overzichten van dergelijke onderzoekstechnische kritieken. Daar hoeft niet meer op teruggekomen te worden. Ook zullen in het onderstaande geen concrete onderzoeksresultaten worden weergegeven, noch besproken.

Deze tekst wil dus louter argumenteren dat (victim) surveys – als specifiek 'moderne' methode – zowel hun *epistemologisch-wetenschappelijke* als hun eventuele *democratische* ambities niet (kunnen) bereiken onder hedendaagse maatschappelijke en culturele condities die 'het moderne' voorbij aan het rollen zijn, en die door sommigen daarom als postmodern worden (werden) geduid, maar waarvoor wijzelf,

---

3. 'Men levert blijkbaar inspanningen om onze ervaringen en onze verzuchtingen te kennen' is een reactie die mogelijks, bedoeld of onbedoeld, bij respondenten geïnduceerd kan worden.

om verschillende redenen, de term ‘hypermodern’ hebben geïntroduceerd⁴. Het betoog is opgesplitst in twee delen. In het eerste deel schetsen we kort de overgang van een geregelde, stabiele moderniteit naar een post/hyper/modern hedendaagse, en geven we aan waarom er in deze transitiefase elementen te vinden zijn die onze stelling⁵ kunnen schragen. In een tweede deel zoomen we wat nader in op de survey-methode zelf, en analyseren we meer in detail waarom de methode – een ordenende, categoriserende methode – buiten de condities van een ordenende/geordende, categoriserende/gecategoriseerde moderniteit, aan epistemologisch en democratisch belang aan het inboeten is. We eindigen met een besluit.

I. Moderne methoden

I.1. MODERNE ...

We hebben (victim) surveys als een bij uitstek *moderne* methode gelezen. Daarmee wordt bedoeld dat de surveymethodiek getypeerd kan worden als een product van een ‘moderne’ cultuur en praktijk, of, met andere woorden, van een ‘moderniteit’. Hier past wat nadere uitleg. Net als een aantal andere auteurs (BAUMAN⁶ bijvoorbeeld) begrijpen we de ‘moderniteit’ hoofdzakelijk⁷ als een ordeningscultuur. Dit wil zeggen, als een cultuur waarin vaak middels ‘rationeel’ geachte onderscheiden en ordeningen wordt getracht om welomschreven doelstellingen te omschrijven, specifieke hiërarchieën tussen doelstellingen te bepalen, specifieke routes ter voltooiing van het geambieerde uit te tekenen, en aldus specifieke projecten te plannen en vorm te geven. De moderniteit, in deze zin begrepen, is dan de zone, of het moment, waarin zich een soort van beheers- en ordeningsmentaliteit kristalliseert – FOUCAULT had het over ‘governmentality’⁸ – en waarin deze ‘governmentality’ zich in concrete praktijken effectueert die dan meestal worden begeleid met woor-

---

4. Voor een ruime situering en invulling van dit begrip kunnen we geïnteresseerde lezers verwijzen naar onze teksten in het tijdschrift *Vlaams Marxistisch Tijdschrift* (daaruit vooral LIPPENS, 1996 en 1997). Omstandige teksten verschijnen in 1998 ook in de internationale tijdschriften, onder meer in *Theoretical Criminology* (LIPPENS, 1998a) en *Social Justice* (LIPPENS, 1998b). In onderhavig artikel kunnen we uiteraard niet anders dan deze problematiek aan te raken. Doch we zullen het hier zo beperkt mogelijk houden, en alle jargon zoveel als mogelijk vermijden. We verwijzen naar de vermelde teksten voor verdere uitleg, én voor meer uitgebreide bibliografische verwijzingen. Voor nóg uitgebreidere uitwerkingen, achtergrondinformatie en referenties kan men terecht in ons lijviger proefschrift (LIPPENS, 1998).

5. Aldus: *(Victim) surveys, als moderne methode, kunnen er onder hedendaagse condities niet in slagen om hun epistemologisch-wetenschappelijke en eventueel democratische ambities waar te maken.*

6. Vooral BAUMAN (1987). Een inleiding tot en situering van het werk van BAUMAN vindt men bij LIPPENS (1998d).

7. ‘Hoofdzakelijk’, omdat we ons er expliciet voor behoeden om ‘de’ moderniteit als een monolithische, homogene cultuur te lezen, bijvoorbeeld als een monolithische ‘ordeningscultuur’. Maar zie voor een uitwerking van en pleidooi voor dergelijk a-monolithisme ons voormeld proefschrift, vooral hoofdstuk 4.

8. Zie zijn postuum gepubliceerde tekst: FOUCAULT (1991).

den, motivaties en legitimaties die een veronderstelde ‘rationaliteit’ zouden veruitwendigen. Deze ‘rationaliteit’ en deze ‘orde’ zijn dan wat in een modern moment worden nagestreefd, en duidelijk – categorisch – worden onderscheiden van dat andere, van het ‘irrationele’, en van ‘chaos’ – al dat andere dient dan immers te worden geneutraliseerd, uitgebannen, uitgezuiverd, en soms als ongedierte en als onkruid verdelgd en verbrand. Liefst buiten de randen van de verondersteld ‘geordende’, ‘rationele’, nauwkeurig afgelijnde, degelijk beheerde, en een aan ‘zuiver’ gewaande *governmentality* onderworpen maatschappelijke tuin.⁹

Zoals het woord ‘governmentality’ eigenlijk al zou kunnen suggereren is deze gerationaliseerde ordeningsdrift historisch te kaderen binnen het proces van statenvorming¹⁰, waardoor zich op verschillende maatschappelijke niveaus en lokaties de nood deed gevoelen aan planning en ordening, aan regulering kortom, waardoor en waarbinnen de meest diverse en heterogene krachten en groepen binnen meer homogene ruimtes gebonden moesten worden, aan specifieke projecten geconnecteerd en gelieerd, en ter (re)productie van zogenaamde *voortgang*sbevorderende condities ingezet. Niet alleen de rol van regulerende bestuurders – op welk niveau en in welke lokatie ook – was in dat (geleidelijke) proces uiteraard onmiskenbaar groot, maar ook deze van de zogenaamde *intellectuelen*, die zichzelf vaak een regulerende, sturende, vormende, plannende, categoriserende, hiërarchiserende, ordenende – kortom: wiedende – tuiniersrol¹¹ toebedeelden (of die deze rol kregen toegeschoven). Net zoals moderne intellectuelen vaak en lang hebben aangenomen dat ze (als enigen) toegang hadden/hebben tot de ultieme sleutel des ondersheids in epistemologische, ethische en politieke materies, zo hebben hun (uit)zuiverende preoccupaties met zuivere/uitzuiverende kennis, hun ordenende ordes, en hun hiërarchiserende ethische hiërarchieën, hun onderwerpende constructies van zogenaamd ‘superieure’ kennis- en argumentatievormen, vaak op dominante wijze een regelende moderniteit gedragen.

Laat ons hier opnieuw stellen dat we ‘de’ moderniteit geenszins als een monolithisch maatschappelijke en culturele golf lezen. Vooreerst omdat we er ons van bewust zijn dat elke binnen de ‘moderne’ ordeningsdrift ingeschreven ordeningspraktijk eigenlijk pas in en door ontwortelende, detraditionaliserende¹², ‘wanorde en chaos scheppende’ condities plaats kan grijpen (oude ‘ordes’ moeten worden

---

9. Zie hier BAUMANS bekende stelling over de Holocaust als logisch uitvloeisel en eindstation van dergelijke ‘gerationaliseerde’ ‘orde’ningscultuur (BAUMAN, 1989).

10. Doel ‘rationaliteit’, planning, ordening, enzovoort, als elementen van een ontluikende statelijke ‘governmentality’, zijn overigens ook de thema’s in de twee originele moderne werken bij uitstek, namelijk Thomas MORE’s *Utopia* (1516) en MACHIAVELLI’s *Il Principe* (1513).

11. Laat ons toch nog even teruggrijpen naar de tuiniersmetafoor. Het zal waarschijnlijk niet toevallig zijn dat, historisch, het idee van de strakke, symmetrische, zogenaamd ‘rationele’ tuinaanleg het sterkst doordrong op een plaats en in een periode waarin zich ook een uitgetekend centralistisch staatsgezag ontwikkelde (in Frankrijk, 17e en 18e eeuw).

12. Zie hieromtrent de door P. HEELAS e.a. (1996) verzamelde bundel. Ook Marshall BERMAN wijst in zijn inmiddels klassiek geworden boek *All that is solid melts into air* (1983) op het onrustige karakter van een steeds weer opnieuw regelende moderniteit.

doorbroken om nieuwe ‘ordes’ te creëren). Sterker nog: ‘ordering’ kan op zich reeds worden gelezen als een specifieke vorm van chaosproductie, en vice versa. We willen hier echter ook beklemtonen dat de typering van de moderniteit (hoofdzakelijk) als een ordeningscultuur ook niet betekent dat we aannemen dat moderne ordening en regulering zich historisch vanuit één of ander (machts)centrum zouden hebben uitgezaaid, noch dat dergelijke ordening en regulering uit min of meer homogene, consensuele maatschappelijke lokaties¹³ zouden zijn ontsproten, noch dat ze in dergelijke lokaties zouden zijn uitgemond. Veeleer lezen we de moderne ordeningscultuur als een complex van allerhande – vaak onderling én intern verdeelde en conflictuele-, ordenings- en reguleringswijzen, en ordenende en regulerende praktijken. Deze waren meestal emanaties van heel diverse conflictuele lokaties, meestal vrij contradictorisch, onderhevig aan scherp verzet, en vaak niet eens erg succesvol. Maar wel in steeds toenemende mate opduikend uit en opnieuw ingeschreven in een historisch steeds duidelijker wordende aandikkende culturele trend van ordenende, plannende, regulerende ‘governmentality’. Kortom, we lezen de moderniteit niet zozeer als een ge-effend en goed gemarkeerd, afgebakend pelgrims-pad naar een helder en duidelijk omschreven consensueel doel, maar daarentegen als een soms convergerende maar meestal divergerende cluster van elkaar doorkruisende sporen en bakens, afkomstig van even zovele ordenende en regulerende, soms coöpererende, maar meestal elkaar bekampende pelgrims.

Ook om een andere reden is het niet aan te raden het steeds te hebben over ‘de’ of ‘een’ moderniteit. Onder bepaalde condities effectueert een moderne cultuur van ‘governmentality’ zich in *stabiliserende* omgevingen, en reproduceert deze cultuur dan opnieuw dergelijke *gestabiliseerde* omgevingen. Dergelijke stabilisering kan men bijvoorbeeld aflezen uit de mate waarin bepaalde demarcaties – bepaalde begrenzingsen, bepaalde *grenzen* – een min of meer stabiel karakter blijken te vertonen, en dus als stabiel worden ervaren. Dit blijkt dan bijvoorbeeld uit de vanzelfsprekendheid waarmee deze grenzen worden aangenomen – door er gewoonweg in alle stilzwijgen van uit te gaan, of door er op een niet-problematiserende manier over te spreken. Over het algemeen is dat, historisch gezien, tot op zekere hoogte steeds wel het geval geweest. Vooral de grotendeels ongeproblematiseerde grenzen rond de natie-staat bijvoorbeeld hebben steeds een vrij fundamentele, stabiliserende invloed uitgeoefend. Planning, ordening, hiërarchisering – regulering, kortom – is voor moderne *pelgrims* grotendeels als een zaak beschouwd die zich binnen stabiele grenzen zou afspelen, en zou dienen af te spelen. Binnen de grenzen van ‘de samenleving’ namelijk, hetgeen de facto telkens bleek neer te komen op wat – heel vaag – als de inhoud van ‘een’ of ‘de’ natie-staat werd aangenomen.

De (toegeschreven) stabiliteit van dergelijke grenzen leverde een diep fundament waarop andere stabiliseringsprocessen konden gedijen. De (toegeschreven) stabiliteit van de grenzen van natie-staten, bijvoorbeeld, heeft zeer lang – tot nu ongeveer –

---

13. Het woord ‘lokaties’ kan en mag hier op zeer verschillende wijzen gelezen worden: als geografische lokatie bijvoorbeeld, als aanduiding van één of ander (veronderstelde) gemeenschap, collectiviteit, of subject(iviteit), als aanduiding van één of andere institutie, enzovoort.

de stabiliteit van andere grenzen ondersteund. Met 'andere grenzen' bedoelen we hier: (toegeschreven) grenzen rond veronderstelde collectieve identiteiten of subject(iviteit)en¹⁴, (toegeschreven) grenzen rond instituties, zelfs (toegeschreven) grenzen rond individuele identiteiten of *zelden*. Op al deze vlakken is steeds wel een minimale, *fundamentele* grenzenstabiliteit aanwezig geweest. Hoe divers moderne pelgrims ook waren, hoe conflictueel ze elkaars trajecten hebben trachten te door-kruisen, hoe intern verdeeld ze steeds ook wel waren, over het algemeen werden de (toegeschreven) grenzen rond identiteiten, subject(iviteit)en, en instituties als gegeven aangenomen. Dit betekent niet dat er geen strijd omtrent de invulling van instituties, of omtrent de rechten en plichten van (toegeschreven) subject(iviteit)en en identiteiten werd gevoerd. Maar de diepe basisstabiliteiten waarbinnen deze instituties, subject(iviteit)en en identiteiten binnen vrij stabiele grenzen werden samengehouden maakte wel dat – tijdens dergelijke strijd – de grenzen en de grenzen van de discours waarbinnen de strijd werd gevoerd *op zich* meestal niet ter discussie stonden.¹⁵ Dergelijke omstandigheden binnen een stabiele, stabiliserende moderniteit, reproduceerden op hun beurt grotendeels opnieuw de voorwaarden voor een verdere stabilisering van grenzen. Het is overigens onder dergelijke condities dat allerlei 'strijden', en dat allerlei (toegeschreven) identiteiten en subject(iviteit)en konden worden ge(re)presenteerd in een min of meer universalistisch taalgebruik: allerlei (toegeschreven) identiteiten en subject(iviteit)en, maar ook instituties en individuele *zelden* voelden vrij stabiel, zelfs coherent aan.¹⁶ Hoe beperkt en contextueel de strijden en de erin gereproduceerde stabiele en coherente grenzen nú – achteraf dus, in een ontnuchterde post/hyper/moderniteit – overkomen, onder de condities van een stabiele en stabiliserende moderniteit leek het toen telkens weer om verondersteld universele, tijds- en ruimte-overschrijdende strijden en grenzen te gaan. In een wereld van stabiel aanvoelende grenzen duiken dus overwegend representaties van stabiel aanvoelende grenzen op, en vice versa. In een wereld van stabiel aanvoelende grenzen worden dus overwegend stabiel aanvoelende en coherent aanvoelende instituties, identiteiten, subject(iviteit)en, *zelden* ge(re)produceerd. Deze laatsten zijn dan te lezen als afspiegelingen van het eerste, en vice versa.

---

14. Zoals 'klasse', 'geslacht' (later 'gender'), 'ras', 'etnie', en allerlei afgeleiden zoals 'arbeidersbeweging', 'vakbond', 'producenten', 'consumenten', ...

15. Wanneer, bijvoorbeeld, een 'klassestrijd' werd gevoerd, dan werd deze inderdaad gevoerd aan de hand van het teken 'klasse', dat op zich niet werd gecontesteerd. Wat een 'klasse' was, dat werd weinig in vraag gesteld. Ook de relatie met eventuele andere strijden -strijden die aan de hand van andere tekens worden gevoerd- bereikte vaak niet eens de reflexieve oppervlakte. Op het ogenblik van een 'klassen' strijd dus werden andere tekens uit de discursieve arena gehouden, vaak, en meestal gewoonweg, op onbewuste wijze. Wanneer een conflictsituatie plots werd uitgevochten aan de hand van het teken 'klasse', dan werd daar weinig bij stilgestaan: dat de strijd aan de hand van dergelijk teken diende gevoerd te worden, en dat het teken 'klasse' daarenboven naar een soort onontwijkbare, ontologische essentie zou verwijzen, daar gingen de belligerente partijen gewoonweg van uit. Hetzelfde zou men kunnen zeggen met betrekking tot de andere strijden die zich in de loop van een *gestabiliseerde* moderniteit hebben ontwikkeld.

16. Ze werden immers binnen de condities van een dergelijke stabiele, stabiliserende, en coherentiebevorderende moderniteit opgewekt, en reproduceerden deze op hun beurt.

I-2. ... METHODE(N)

Hetgeen we hierboven hebben trachten weer te geven, verwijst dus naar de algemene condities van een stabiele/gestabiliseerde moderniteit waarbinnen (vaak zogenaamd 'rationele', of 'gerationaliseerde') planning, ordening, categorisering, hiërarchisering – regulering, kortom – zich binnen vrij stabiele/stabiliserende grenzen leken te worden *ge-/bestreden*. Onder dergelijke condities is het dan ook niet verwonderlijk dat moderne planningstechnologie, ordeningstechnologie, categoriseringstechnologie, hiërarchiseringstechnologie – kortom: reguleringstechnologie – eveneens stabiele (gestabiliseerde en stabiliserende) vormen aanneemt. Hier komen we op het concrete thema van deze tekst.

Representaties van de maatschappelijke en culturele wereld hebben doorheen het ganse moderniseringsproces in steeds toenemende mate een trend naar een grotere systematisering, planning, en ordening gevolgd. De sociale wetenschappen bijvoorbeeld, als systematiserende, plannende en ordenende tekstmassa, zijn eigenlijk vrij laat in dat moderniseringsproces opgedoken. Namelijk vooral vanaf het ogenblik dat in en door conflicten en strijden, en in periodes van snelle, koortsachtige maatschappelijke en culturele veranderingen, zich op verschillende maatschappelijke locaties¹⁷ de nood deed gevoelen aan een nieuwe, nóg meer geprononceerde sociaal-culturele *cartografie*.¹⁸ Vanaf het ogenblik dus, dat zich nóg scherper de nood deed gevoelen om het maatschappelijke en culturele leven in kaart te brengen, vaak expliciet met het oog op de inpassing van deze cartografische producten in de steeds opduikende projecten van steeds prolifererende pelgrimskringen. De introductie van sociaal-wetenschappelijke survey-methoden is te lezen als een vergevorderde fase in deze cartografische evolutie. Het doel ervan is, héél letterlijk soms, om delen van het maatschappelijke en culturele leven op een ordenende wijze *in kaart* te brengen, oriëntatiepunten vast te leggen, bakens uit te zetten – pelgrimstochten kunnen dan vlotter en efficiënter worden ondernomen.¹⁹

Survey-onderzoek heeft een aantal kenmerken, of beter: drijft op een aantal vooronderstellingen, die alle vrij goed aansluiten – dat kan ons niet verwonderen²⁰ – op de condities van een stabiele/stabiliserende/gestabiliseerde moderniteit. Het sleutelbegrip dat we hier willen aandragen is dat van de 'statistische categorie'. Aan de hand van statistische categorisering wil men, via survey-methodieken²¹, im-

---

17. Niet noodzakelijk vanuit één welbepaalde lokatie.

18. Ter illustratie: de voorgaande zin is op zich al een mooi voorbeeld van de moderne ordeningsdrift zoals deze in sociaal-wetenschappelijke geschriften kan worden gelezen.

19. Het is waarschijnlijk niet toevallig dat survey-onderzoek een hoge vlucht heeft genomen nà de Tweede Wereldoorlog (en vooral in de V.S.A.), op een woelig ogenblik dus, in een transitiefase, aan de vooravond ook van nieuwe ontwikkelingen en herstructureringen.

20. Immers, deze methoden wortelen uiteraard zélf in de condities waarop ze aansluiten.

21. Het hoeft hier geenszins om surveys te gaan die, bijvoorbeeld, door middel van gestandaardiseerde of gestructureerde vragenlijsten worden gerealiseerd. Ook minder gestructureerde, zelfs ongestructureerde vragenlijsten worden hier verondersteld, voor zover ze natuurlijk aan de essentiële survey-voorwaarde voldoen, namelijk: gericht op het produceren van 'overzichten' (van *kaarten*), die, uiteindelijk dienen te worden getekend aan de hand van statistische categorisering.

mers lijnen trekken in het diffuse veld van maatschappelijke ervaringen. En deze lijnen zijn uiteindelijk deze van de statistische categorieën, die, naar men dan hoopt, adequate representaties zouden zijn van hetgeen binnen vrij stabiel en coherent aanvoelende identiteits- en subject(iviteits)grenzen zou leven.²² We noemen ook daarom survey-methodes *moderne* methodes, in de zin dat ze veronderstellen²³ dat het beeld dat de statistische categorieën opleveren iets wezenlijks zouden zeggen over een al even wezenlijk veronderstelde essentie die – ergens in de ontologisch harde ondergrond – aan de categorie ten grondslag zou liggen. Het is immers dergelijke veronderstelde relatie van correspondentie tussen enerzijds beeld en categorie, en anderzijds essentie in de ondergrond, die ‘survey-onderzoekers’ toelaat om, net als cartografen, lijnen in de diffuse menselijke ervaring te trekken, ter lering van anderen (die deze lering al dan niet in één of ander project, of pelgrimstocht, kunnen inpassen).

Bij survey-onderzoek wordt bovendien vaak vanuit een aantal premissen vertrokken. De respondent, van wie men coherente, éénduidige antwoorden hoopt te bekomen, wordt verondersteld een even coherente individualiteit te bezitten, of, met andere woorden, een coherent *zelf* te zijn. Het antwoord van dit zelf, zoals het na de vraagstelling door de onderzoeker wordt genoteerd en/of gecodeerd, kan dan naast dat van andere, even coherente veronderstelde, zelden worden ge(rang)schikt. Naargelang van een aantal criteria kunnen deze ge(rang)schikte antwoorden dan worden opgeteld in specifieke categorieën. Deze categorieën²⁴ krijgen dan, als optelsom van coherente gewaande antwoorden, afkomstig van coherente gewaande zelden, een even coherente aura mee. Deze onderzoekslogica berust op vrij fundamentele aannames, namelijk 1) dat antwoorden op vragen – door individuen gegeven – verwijzen naar een in dit individu verondersteld aanwezige kern, en 2) dat de individuele peilingen kunnen worden samengevoegd, als afspiegelingen van veronderstelde kernen, en opgeteld, zodat op die wijze 3) een afspiegeling van een geaggregeerde, categorische essentie kan worden verkregen. ‘Net zoals atomen kunnen worden samengevoegd in een stabiele massa van één of ander element’, zo luidt het vaak – impliciet – in de logica van survey-onderzoek.

Welnu, dergelijke atomistische logica hoeft niet *a priori* geproblematiseerd te worden. Onder condities van een geordende, geregelde, *stabiele* moderniteit, kan dergelijke onderzoekslogica vrij probleemloos worden toegepast en gehanteerd. In een moderniteit die is opgebouwd uit vast aanvoelende grenzen – die, overigens, op hun beurt opnieuw de ervaring van een vast aanvoelende of stabiele moderniteit reproduceren – kan dergelijke logica vrij goed wortelen. Sterker nog: precies onder dergelijke condities is deze onderzoekslogica, en de erop aansluitende survey-metho-

---

22. ‘Vrouwen denken met betrekking tot fenomeen X overwegend Y’; ‘Jonge mannen, en vooral jonge mannen uit de arbeidersklasse, hebben X problemen met Y, hoofdzakelijk wegens Z’; ... zijn typische uitspraken naar aanleiding van survey-cartografie.

23. Als ze deze veronderstelling niet onderschrijven, dan ondergraven ze zichzelf.

24. Bijvoorbeeld: ‘de mannen’, ‘de jonge vrouwen’, ‘diegenen die zich onveilig voelen’, ‘de slachtoffers’, ‘de slachtoffers van geweldsdelicten’, ‘de arbeiders’, enzovoort.

diek aan de oppervlakte komen drijven, en in concrete, onderzoeksmatige ordeningspraktijken omgezet. Het was/is inderdaad onder condities van een stabiele moderniteit²⁵ dat *individuen*²⁶ een vrij coherent aanvoelend *zelf* wisten/weten te construeren vanuit de vrij stabiel aanvoelende grenzen waarbinnen maatschappelijk en cultureel wordt ontworpen, uitgetekend, geordend, gecategoriseerd, gestreden, kortom: gereguleerd. Het was inderdaad onder dergelijke condities dat de bakens en referentiepunten uit het tijdperk der pelgrims werden aangewend ter (re)productie van stabiele zelden. Deze condities lagen ook ten grondslag aan de (re)productie van stabiel aanvoelende collectiviteiten, gemeenschappen, of, algemener: subject(iviteit)en. Net zoals individuele zelden als coherent aanvoelende lokaties werden geconstitueerd vanuit en met stabiele grenzen als grondstoffenmateriaal, zo gold hetzelfde voor bredere subject(iviteit)en. Ervaringen van individuen konden – en werden – immers vaak gedeeld door anderen die eenzelfde maatschappelijke en culturele ruimte²⁷ deelden, zodat een ‘atomaire’ verspreiding en coherente verdichting van ervaringen binnen stabiel aanvoelende subjectiviteitsgrenzen zich inderdaad kon voordoen. Elk van dergelijke verdichtingen kon zich dan, naargelang van de lokatie van de ervaring – dus naargelang van de tijd en de ruimte van de ervaring – voordoen. Subject(iviteit)en werden dus ‘atomair’ gebonden naargelang van de lokalisatie in de tijd en in de ruimte waarin ervaringen werden ge(re)produceerd. Er was, onder condities van een stabiele moderniteit, immers slechts tot op zeer geringe hoogte sprake van tijds- en ruimtedoorbrekende dwarsverbindingen – we komen hier straks op terug – zodat de voormelde atomaire verdichtingen konden plaatsgrijpen. Grondstoffenmateriaal ter constitutie van subject(iviteit)en kon, in een geregelde, stabiele moderniteit, slechts tot op zeer geringe hoogte vanuit andere dan de eigen ervarings(re)producerende lokaties afkomstig zijn – slechts heel zelden dus vanuit andere tijds- en ruimtezones.

Het ontwerp en het gebruik van de ordenende, categoriserende survey-methodiek dook dus onder dergelijke condities op, en was dan ook vrij goed aangepast aan de omstandigheden van een stabiele moderniteit. Wat bij bepaalde individuen als ervaring kon worden gepeild, was over het algemeen een adequate predictor voor de toestand van hetgeen op vergelijkbare lokaties kon worden verwacht, en dus in een vrij coherente subject(iviteit) kon worden verondersteld. Er waren immers weinig ‘stoorzenders’, weinig doorkruisende logica’s, vanuit andere tijds- en ruimte-locaties, of vanuit andere contexten te verwachten.

Dit is nu, onder post- of hypermoderne condities, aan het veranderen. We kunnen de reeds gebruikte metafoor van het atoom – van het ‘ondeelbare’ – nogmaals oproepen: onder ‘subatomaire’²⁸ condities overheersen onbepaaldheid, onzekerheid, verdeeldheid, verbrokkeling, decentrerend en incoherentie. De wereld vertoont nu

---

25. Van een *gestabiliseerde/stabiliserende* moderniteit.

26. ‘Individuen’: *ondeelbaren*. ‘Atomen’: *ondeelbaren*.

27. Eenzelfde geografische woonruimte, eenzelfde werkruimte, eenzelfde taak, eenzelfde ontspanning, enzovoort. Vaak waren deze ruimtes onderling verbonden.

28. Zoals in de quantum-mechanica bijvoorbeeld.

meer en meer gelijkenissen met hetgeen zich subatomair afspeelt: de wereld is weerbarstiger geworden, het is een weerbarstige verzameling van weerbarstige werelden geworden. Voorspelbaarheid, stabiele representaties van coherent aanvoelende subject(iviteit)en, ordenende en zekerheid biedende (statistische) categorieën blijken steeds meer op onmogelijkheden te botsen. We werken dit hieronder uit.

1.3. WEERBARSTIGE WERELD(EN)

Lokaties worden in een post- of hypermodern landschap anders geconstitueerd dan in stabiele moderne tijden. Hypermoderne lokaties²⁹ worden nu ge(re)produceerd in een grensdoorbrekend netwerk, waarlangs heel diverse informaties en impulsen bewegen om in specifieke lokaties samen te komen – en er eventueel te versmelten, of te hybridiseren –, of daarentegen om vanuit bepaalde lokaties uit te zaaien, en te verbrokkelen langsheen de lijnen van het netwerk, waarna de brokstukken dan hier en daar worden opgenomen binnen de meest diverse lokaties. Vanaf het historische moment waarop de grenzen van en tussen natiestaten hun bindende taak niet meer konden vervullen, en subjectiviteitsgrenzen stabiliseren, lag immers de weg open naar een proces van hybridisering, inderdaad langsheen de lijnen van een netwerk. Dat netwerk kan misschien nog het best worden gerepresenteerd als een kluwen van lijnen dat elke lokatie doorkruist, en waarlangs heel diverse energieën³⁰ doorheen alle denkbare grenzen worden getransporteerd, en dan, naargelang van het contextuele moment in elke lokatie, aangewend ter verdere hybridisering, of ter verbrokkeling van (elementen) uit deze lokatie.

Dit lijkt allemaal heel abstract, maar is misschien makkelijker te begrijpen aan de hand van een voorbeeld: culturele identiteit bijvoorbeeld, wordt, onder hedendaagse condities van fel verhevigd consumerisme, aangemeten en verworpen aan de hand van impulsen die – via de massa-media bijvoorbeeld – uit heel diverse lokaties komen opduiken en, naargelang van de context waarin deze impulsen terechtkomen, worden versneden en ingepast, verworpen of hybridiserend versmolten met aanwezig identitair materiaal, of met oud historisch materiaal dat opnieuw wordt geactiveerd, en van over tijdsgrenzen wordt opgewekt.³¹ Dergelijke hypermoderne constitutieprocessen verlopen over het algemeen dan nog vrij chaotisch, dit wil zeggen: lokaties kunnen worden losgeweekt, of daarentegen met ‘vreemd’ materiaal worden versmolten tot een nieuw *hybride*, door onevenredig kleine impulsen uit het netwerk – impulsen die dan nog vaak afkomstig zijn uit onverwachte lokaties. In het heden-

---

29. Herinner: ‘lokaties’ staat hier niet alleen voor geografische lokaties, maar ook voor veronderstelde gemeenschappen, collectiviteiten, of, algemener, voor subject(iviteit)en, maar ook voor instituties.

30. De ‘energieën’ die in het hedendaagse ‘netwerk’ doorheen alle denkbare tijds- en ruimtegrenzen kunnen worden getransporteerd zijn heel divers. Denk bijvoorbeeld aan hetgeen grensdoorbrekend verschuift in de door de Noord-Amerikaanse theoreticus Arjun APPADURAI (1990) gesuggereerde ‘scapes’: *mediascapes, technoscapes, ideoscapes, finanscapes, en ethnoscapes*.

31. Voor een treffende illustratie van dergelijke hybridiseringsprocessen, zie Kobena MERCERS tekst (1994) over de (de)constructies, binnen de diverse lokaties van de ‘black diaspora’, van culturele identiteiten aan de hand van afbrokkelende, hergroeperende en versmeltende ‘hair/style politics’.

daagse *open*, instabiele tijdperk kunnen – zoals chaostheoretici het inderdaad zouden stellen – kleine oorzaken plots belangrijke gevolgen hebben, en dit dikwijls op onverwachte plaatsen. Hypermoderne subject(iviteit)en kunnen afbrokkelen, of worden versneden, of hybridiserend versmolten, door onevenredig kleine impulsen, vanuit de meest onverwachte lokaties in het hedendaagse constitutienetwerk.³² Dergelijke hypermoderne constitutievoorwaarden hebben natuurlijk vrij belangrijke maatschappelijke en culturele gevolgen. De belangrijkste is misschien wel deze waarbij de ervaring van coherentie geleidelijk aan het oplossen is. Zowel bij individuele *zelden* is dat steeds meer het geval, als bij veronderstelde – doch steeds weer imaginaire³³ – gemeenschappen, als bij instituties. Al deze lokaties worden geleidelijk netwerken op zich, gelinkt in de ruimte van het hypermoderne maatschappelijke en culturele netwerk.

Steeds weer blijkt het besef te groeien dat de voorheen gevoelde coherentie geleidelijk aan afbrokkelt, en nog slechts op contextuele wijze kan opduiken, om nog slechts een zeer vluchtige illusie van stabiliteit te genereren, doch te verdampen van zodra zich – min of meer op chaotische wijze – nieuwe contexten aanbieden die nieuwe subject(iviteits)constituties uitlokken. In dergelijke cultuur van contextuele, vluchtige, instabiele subject(iviteits)constructies (en *-deconstructies*) wint het besef van het labiele karakter van grenzen steeds meer veld. Het is wellicht ook daarom dat een aantal auteurs³⁴ over de huidige cultuur spreken als de zone waarin het besef van het ambivalente, en van de onuitroeibaarheid van ambivalentie, aan de reflexieve oppervlakte is komen drijven. Wat nu, in een hoogst contextueel moment, waar of adequaat kan lijken, is dat in een daaropvolgende contextueel moment al niet meer. Wat hier en nu, in het éne contextueel moment, en op die éne lokatie, een coherentie of een gecentreerd, stabiel karakter lijkt te vertonen, voelt in een daarop volgend moment, of in een nieuw gekozen lokatie aan als een marginaal verschijnsel, als een randverschijnsel. Wat hier en nu het centrum is, is daar of straks de rand, en vice versa. Alles wat eens zo vast leek, versmelt en verdamp³⁵ in een steeds onrustiger wordende hypermoderniteit, die stilaan aan het uitmonden is in een (maal)stroom van contexten, en van *ad hocs* als eindpunt én opnieuw als startpunt van grenzendoorbreekende constitutieprocessen. De idee alsof subject(iviteit)en (bijvoorbeeld) een tijd- en ruimte-overschrijdende, min of meer constante stabiliteit zouden vertonen, verdwijnt net als andere universalistische sneeuw onder de hypermoderne zon. Bovendien vervluchtigt geleidelijk aan ook de illusie dat contextuele subject(iviteit)en vrij nauwkeurig naar specifieke lokaties

---

32. Onder condities van een stabiele (gestabiliseerde/stabiliserende) moderniteit, gekenmerkt door min of meer stabiele (*gesloten*) grenzen, en meer systemische vormen van regulering, gold voornamelijk nog het adagium '*grote gevolgen hebben grote oorzaken, en vice versa*'.

33. Elke gemeenschap is telkens weer te beschouwen als een imaginaire gemeenschap, dit wil zeggen als een veronderstelde coherentie, waarvan de identiteit met hetgeen buiten de veronderstelde coherentie ligt wordt wéggedacht, en waarbij de differenties die binnen de veronderstelde coherentie liggen eveneens worden wéggedacht. Zie hieromtrent het baanbrekende boek door Benedict ANDERSON (1983).

34. Zie hier BAUMAN (1991).

35. Hier wordt Marshall Bermans *All that is solid melts into air* (1983) opnieuw opgeroepen.

terug te koppelen zouden zijn; in een instabiele cultuur van hybriden³⁶ is het immers niet meer duidelijk waar de grondstofmaterialen³⁷ van de hybriden allemaal vandaan komen, noch waar ze naartoe zullen worden uitgezaaid.

Hier moeten we dus teruggrijpen naar onze vraagstelling, en dus naar (victim) surveys. Als we de hedendaagse periode inderdaad kunnen omschrijven als een maalstromerige zone van labiele uitkristalliserende en al gauw weer afbrokkelende lokaties, en als we elk van deze labiele lokaties kunnen beschouwen als hybride verzamelingen van heel verscheiden grondstoffenmaterialen³⁸, die zich op vluchtige wijze – naargelang van de context – kunnen clusteren, om nadien weer te verbrokkelken, dan levert dit grote problemen voor het gebruik van een bij uitstek categoriserende, ordenende moderne methode als de (victim) survey. Als elke veronderstelde fixatie een labiele en hybride constructie blijkt te zijn, opgebouwd uit even labiele en hybride representaties³⁹, dan verliest dergelijke moderne methode niet alleen haar voorheen min of meer als betrouwbaar ervaren representatieve en predictieve⁴⁰ kracht – en voldoet ze dus steeds minder als ‘wetenschappelijk’ instrument –, maar zal ze er bovendien minder in slagen de constitutieprocessen te achterhalen waarbij subjectiveringsprocessen verlopen, en waarbij dus – langs chaotischer sluiptwegen – hypermoderne lokaties en daarin prolifererende representaties worden opgebouwd en verbroken. Aldus zal dergelijke methode onder hedendaagse condities ook wat aan democratisch gehalte inboeten.⁴¹ Hetgeen een survey-instrument aan representaties in een statistische categorie weet te vangen is dan ook steeds minder te

---

36. Of anders omschreven: *in een instabiele, gehybridiseerde/hybridiserende cultuur*.

37. Nogmaals: met grondstofmaterialen wordt hier bedoeld: alles wat grenzendoorbekend verschuift in APPADURAI's zogenaamde *scapes*, dus bijvoorbeeld: ambities, motivaties, ideeën, metaforen, materiële goederen, vaardigheden, interesses, arbeidskrachten, financiële middelen, productiviteitsvermogens, technologische middelen, identitaire ideologieën, videobeelden, enzovoort.

38. Afkomstig uit heel diverse lokaties.

39. Het grondstoffenmateriaal – hoe *materieel* het ook wordt aan gevoeld – wordt immers steeds meer gevormd door representaties, of, volgens auteurs als BAUDRILLARD, door *simulacra*, of door tekens, die zich minder vlug ankeren, en sneller vervluchtigen in de *scapes* van het hedendaagse, hypermodern constitutienetwerk. Zie hieromtrent het baanbrekende werk van BAUDRILLARD (1983), en zijn meer recente tekst (1994) over de min of meer chaotische wijze waarop tekens, ‘simulacra’, doorheen de hedendaagse *gehyperspatialiseerde* ruimte suizen, daarbij elke illusie van en over een verondersteld onontwikkeldbare grond vergruizend.

40. Het ‘predictieve’ slaat hier op het ‘representatieve’, namelijk op de veronderstelde mogelijkheid om vanuit representaties van respondenten een subject(iviteit) te reconstrueren die bovendien terug te koppelen zou zijn naar welbepaalde, als vrij stabiel ervaren condities in welbepaalde lokaties. Informatie over deze lokaties – al dan niet via de respondenten verkregen – zou dus ook ‘predicties’ mogelijk kunnen maken met betrekking tot de erin te verwachten representaties, en uiteindelijk ook subject(iviteit)en.

41. De vraag rijst onmiddellijk of dat niet steeds al het geval is geweest. Er kan evenwel worden aangenomen dat in een stabiele moderniteit, gekenmerkt door min of meer vaste bakens en referentiepunten, en min of meer stabiele (subjectiviteits)grenzen, ook de logica's, of de sluiptwegen van constitutieprocessen min of meer stabiel verliepen, en uitmondten in min of meer homogene, coherent aanvoelende lokaties en representaties. Nu is dat wellicht veel minder het geval, en kunnen dus heel diverse logica's, langs heel verscheiden sluiptwegen, in éénzelfde lokatie uitmondten om, na een korte labiele periode, opnieuw weer als een reeks divergerende logica's naar andere lokaties uit te zaaien.

lezen als een min of meer adequate representatie van wat binnen een vrij nauwkeurig af te bakenen, stabiele lokatie zou leven. Men kan aannemen dat wat in de statistische categorie als resultaat van de survey-methode opflitst waarschijnlijk afkomstig is vanuit een veronderstelde lokatie waarvan de grenzen zeer poreus zijn geworden, en waarbinnen zich heel verscheiden representaties en logica's⁴² na grenzendoorbekende constitutieprocessen hebben verzameld in een labiele, vluchtige, hybride constructie. Hoewel gegevens uit een survey nog wel een min of meer coherente indruk kunnen geven⁴³, resulteert dergelijke waargenomen coherentie niet meer noodzakelijk uit gestabiliseerde lokaties, maar steeds meer uit labiele en hybride lokaties die, op het moment van het onderzoek, op chaotische wijze heel diverse en verscheiden logica's weten te herbergen, doch evenwel soms nog in een min of meer homogene flits kunnen uitmonden.⁴⁴ Heel verscheiden, 'contextuele', overwegingen bij de respectievelijke respondenten kunnen plots in eenzelfde antwoord op een vraag resulteren, en aan de onderzoeker een indruk van coherentie opdringen, terwijl dergelijke ogenschijnlijke coherentie niet op essentiële gronden hoeft te berusten.⁴⁵ Vaak is dergelijke coherentie dan nog geïnduceerd door het concrete survey-instrument zélf, door de erin gehanteerde taal, en door de erin voorgeschotelde thema's. Slachtofferonderzoek kan hier, wat dat laatste betreft, als een treffende illustratie worden aangebracht. Immers, niet alleen overheden bijvoorbeeld zoeken in hypermoderne omstandigheden, in de maalstromerige verzameling labiele lokaties en contexten van vandaag, naar aangepaste kaarten⁴⁶ (bijvoorbeeld door middel van survey-onderzoek), maar ook individuele respondenten zélf doen dat. Voor hen kunnen de constructies uit een veiligheids- en slachtoffertaal van slachtofferzoek als aantrekkingspolen dienen voor de verwoording van heel diverse contextuele ervaringen van instabiliteit en van onzekerheid. Daardoor kunnen dus heel onderscheiden logica's onder een uniformiserende taal en in een eenvoudige, univocale kaarttekening gemaskeerd worden⁴⁷ (we komen hieronder op terug).

---

42. Veelal ook contradictorische.

43. Bijvoorbeeld aanleiding gevend tot 'vaststellingen' zoals '80 % van de mannen onder de leeftijd van 25 jaar is van oordeel dat probleem X het snelst aangepakt moet worden in wijk Y'.

44. Vergelijk hier bijvoorbeeld met hedendaagse verkiezingsuitslagen. Meestal doen zich bij verkiezingen – op geaggregeerd niveau bekeken – eerder vrij lichte verschuivingen voor, maar *onder* deze verschuivingen gaan vaak heel sterk schommelende – instabiele – individuele kiesgedragingen schuil. Kiesgedrag schommelt nu meer dan voorheen, en is ook vaker losgekoppeld van hetgeen men voordien als min of meer vaste, stabiele subjectiveringsruimtes of -lokaties beschouwde.

45. Een replicatie van het onderzoek op een ander moment, op een moment dus waarin de respondenten inmiddels elk een andere ervaringscontext hebben opgebouwd, zou een ander beeld kunnen geven.

46. Herinner onze hierboven geïntroduceerde kaart-metafoor.

47. Elders hebben we het gehad over de kracht van een slachtoffer- of veiligheidstaal, die er blijkt in te slagen om heel diffuse en diverse onzekerheids- en instabiliteitsgevoelens te binden, maar terzelfder tijd, en zelfs paradoxalerwijze, om maatschappelijke en culturele fragmentatieprocessen en decenteringsprocessen te (re)produceren, hetgeen opnieuw wéér diffuse en diverse onzekerheidsgevoelens en gevoelens van instabiliteit zal opwekken. Zie hieromtrent LIPPENS (1996). Over de kracht van zogenaamde 'lege betekenaars' – *onveiligheid* bijvoorbeeld – als hegemone betekenaars in een post-Emancipatoir

→

Deze ontwikkelingen brengen met zich mee dat de representatie van de wereld, aan de hand van survey-resultaten, problematisch aan het worden is. Uiteraard is dit steeds al het geval geweest⁴⁸, maar hedendaagse maatschappelijke en culturele ontwikkelingen drijven de wereld, de representaties ervan in het alledaagse leven, en de representaties van deze representaties, in een onophoudelijke stroom min of meer chaotisch opduikende contexten, die misschien nog het best te omschrijven zijn als ‘messy texts’.⁴⁹ De werelden die respondenten zichzelf construeren aan de hand van verbrokkelende fragmenten en hybride materialen die hen vanuit steeds opduikende contexten worden opgedrongen worden eveneens ‘messy’; ze worden dan ook weerbarstiger; veel weerbarstiger dan ze door het categoriserend instrumentarium van survey-onderzoek kunnen worden gerepresenteerd, gehiërarchiseerd, geordend, of gereguleerd; veel weerbarstiger, in hun hoedanigheid van steeds uitdijende contexten, dan de strakke keurslijven van het survey-instrumentarium.⁵⁰ Hieronder is de plaats om wat dieper, en concreter, op (victim) survey onderzoek in te gaan.

II. Over (victim) surveys

In het voorgaande hoofdstuk hebben we getracht in zeer ruwe trekken een aantal maatschappelijke en culturele ontwikkelingen te schetsen waarvan we aannemen dat ze als tekenen kunnen worden gelezen van een nieuwe moderniteit – van een ‘post’-moderniteit zoals sommigen het zouden willen stellen, doch wij verkiezen te spreken van een ‘hyper’moderniteit, dit wil zeggen, van een extreem reflexieve, geradicaliseerde moderniteit, waarbinnen processen van hybridisering en van koortsachtige doch versplinter(en)de regulering elkaar wederzijds determineren.⁵¹ We hebben al gesteld dat de hedendaagse zone van hybridisering en van grensvervaging, van min of meer chaotische regulering en deregulering, en van grensdoorbrekende productie en deconstructie van zelden, collectiviteiten, instituties het gebruik van oude moder-

---

→

tijdperk, in een tijdperk zonder vaste lokaties en zonder stabiele grenzen, zie verder LACLAU (1996). Voor een illustratie van het laatste, vanuit chaostheoretische en post-structuralistische inzichten, zie onze tekst *‘The White March as a Belgian Body without Organs’* (1998c).

48. Klachten over de beperkingen van survey-onderzoek zijn er steeds al geweest.

49. De term ‘messy texts’ komt van de Noord-Amerikaanse en als ‘postmodern’ gekend staande cultureel antropoloog George MARCUS (1994).

50. Dat instrumentarium kan nooit de woelige, instabiele hybriditeit vatten waaruit de hypermoderne ervaring in en uit een stroom van contexten – in en uit een stroom van gedecentreerde *ad hoc* tactieken, zoals de Franse filosoof Michel DE CERTEAU (1988) het zou zeggen – wordt opgebouwd. Maar anderzijds (of misschien: precies daarom) vloeit ook elke categorisering uit survey-methodieken *over* de te representeren ervaringen; met andere woorden: *be-tekent* elke survey-categorie ook steeds te véél.

51. Het bovenstaande kunnen we om redenen van plaatsgebrek niet verder uitwerken. Ruimere uitwerkingen vindt men bij Lippens (1998). Ook volgende teksten kunnen worden gesuggereerd: CALHOUN (1995), GIDDENS (1991), HALL (1991), NICHOLSON en SEIDMAN (1995) en SARUP (1996). Specifiek over hybriditeit leze men het recente werk van de post-koloniale criticus Robert YOUNG (1995).

ne *cartografische* methoden als (victim) surveys problematisch maakt. Zowel voor wat betreft de descriptieve, analyserende en theoretische ambities, als voor de reguleringsbehoeften (eventueel ten behoeve van meer *democratische* regulering) van slachtofferzoekers worden problemen opgeworpen.

Immers, wie slachtofferenquêtes onderneemt wil minstens 1) descriptieve uitspraken doen over het maatschappelijke, of minstens over een gedeelte van het sociale universum, het zogenaamde 'object van onderzoek' ; wil soms 2) deze descripties theoretiseren of, met andere woorden, in een theoretisch en rond wetmatigheden opgebouwd raamwerk, in een theorie van het 'object van onderzoek' namelijk, gieten; wil heel soms 3) het huidige sociale universum, of minstens een gedeelte ervan, namelijk dat van het 'object van onderzoek', kritiseren; soms wil de organisator van een slachtofferenquête, explicieterwijze, ingrijpen in het maatschappelijke, of althans in een deel van het sociale universum, namelijk dat van het 'object van onderzoek'. Hieronder zal worden betoogd dat de eerste twee betrachtingen of doelstellingen, expliciet het vaakst beleden, onder hypermoderne *open* condities eigenlijk onmogelijk nog op een min of meer sluitende wijze te realiseren zijn, en allermint als men zich op een zogenaamd 'object van onderzoek' vastpint. Eveneens zal worden betoogd dat de laatste betrachting, het minst expliciet beleden, eigenlijk ook onvermijdelijk geworden is: in een open hypermoderne omgeving waaruit stabiele, repetitieve regulering aan het verdwijnen is, ten voordele van een prolifererende maalstroom van allerlei koortsachtige *ad hoc* reguleringen, wordt elke onderzoeksdaad op zich niet alleen als een reguleringsmodaliteit gelezen, maar resorteert deze *de facto* steeds ook ordeningseffecten. Wil een democratische attitude zich middels onderzoeksmatige cartografie in het hypermoderne landschap effectueren, dan zal een grotere reflexiviteit vereist zijn dan deze die in traditioneel survey-onderzoek vervat ligt.

GECOMPARTIMENTEERDE BESCHRIJVINGEN

Vaak wil men aan de hand van slachtofferenquêtes het maatschappelijke representeren, of minstens een glimp ervan reflecteren. Men wil dan, zoals het heet, de sociale realiteit, minstens gedeeltelijk, in kaart brengen. Deze realiteit hoeft niet zozeer een loutere 'feiten'realiteit te zijn. Vaak wensen onderzoekers evenzeer reacties op dergelijke 'feiten'realiteiten in hun descripties op te nemen. Slachtofferonderzoekers bijvoorbeeld trachten dan een zicht te krijgen op enerzijds een reeks ervaringen die respondenten in hun antwoorden op de vragen schetsen (bijvoorbeeld: ervaringen met een specifieke reeks gebeurtenissen, ervaringen met de politie of met justitie), en anderzijds op ook een aantal specifieke reacties op een reeks 'feitelijke' gebeurtenissen (reacties zoals attitudes, praktijken zoals aangifte bij de politie, angstgevoelens, enzovoort).

Veelal gaat men er van uit dat de door de enquête opgeroepen mix van feiten en van reacties een vrij zinnige representatie van minstens een gedeelte van het maatschappelijke, van het 'object van onderzoek', kan opleveren. Weliswaar is het inmiddels al gemeengoed geworden dat de 'feiten' en de 'reacties' die de enquête

oplevert slechts deze zijn die de respondenten, vanuit hun historisch contingente en socio-contextuele positie, kunnen of willen reproduceren. Eveneens wordt vaak ook beseft dat de echte, reële, objectieve feitenconstellatie eigenlijk niet meer gereconstrueerd kan worden, en dat de door de enquête gedetecteerde 'reacties' niet louter herleid kunnen worden, zelfs niet echt zinvol gerelateerd kunnen worden aan de door het instrument opgeroepen 'feiten'constellatie. Maar tóch sluimert vaak de impliciete hoop dat de enquêteresultaten iets zeggen over het sociale, of over het interessante 'object van onderzoek'.

Wanneer een tabel bijvoorbeeld laat zien dat vooral vrouwen uit een bepaalde buurt, en vooral dan nog vrouwen uit een bepaalde leeftijdsklasse, inkomensklasse of beroepsgroep, naar aanleiding van een enquête opgeven het afgelopen jaar vaak op straat gevolgd te zijn geworden, dan, zo hoopt men, is dit een intrinsiek betekenisvol gegeven, waard om vast te stellen en minstens te beschrijven. Deze vaststelling zou ons dan immers leren dat de situatie van deze specifieke groep van vrouwen (deze situatie, zo wordt dan verondersteld, is voor alle vrouwen uit deze groep dan gelijk) van die aard is dat deze vrouwen a) ofwel inderdaad vaker gevolgd worden op straat en deze volgpraktijken gewoonweg rapporteren, b) ofwel de indruk hebben vaak op straat te worden gevolgd en een reeks praktijken of ook gewoon de afwezigheid van specifieke praktijken als volgpraktijken duiden en rapporteren, c) ofwel dat beide uitspraken hier van toepassing zijn.⁵² In elk geval is de ervaringswereld van deze vrouwen, of een deel ervan, dan te representeren mede met behulp van de categorie 'gevolg worden op straat'. De sociale werkelijkheid, of het deel dat de onderzoeker relevant acht (bijvoorbeeld het 'object van onderzoek': slachtofferschap en angst voor slachtofferschap), kan dan, voor elke onderscheiden bevolkingsgroep, worden gereconstrueerd door hetgeen op een reeks items van het instrument werd geantwoord. Deze diepe assumptie sluimert blijkbaar onverwoestbaar achter elke onderzoeksinspanning: wat via het onderzoeksinstrument uit respondenten kan worden gekregen, kan de sociale werkelijkheid van de respondenten, hun ervaringswereld, weergeven, of althans het voor de onderzoeker relevante gedeelte ervan.

Deze diepe assumptie kan in twijfel worden getrokken, zeker als het onderzoek van het categoriserende, ordenende *survey* type is. De aanname is gebaseerd op de veronderstelling als zou de ervaring van mensen 'gecompartimenteerd' zijn, en als dusdanig gerepresenteerd en gereconstrueerd kunnen worden. Elk hokje uit de ervaringscontext van respondenten zou dus los van de andere ontsloten kunnen worden met behulp van een specifieke sleutel (het onderzoeksinstrument dat een aantal operationalisaties van het 'object van onderzoek' bevat). Dit kan betwijfeld worden. Het 'object van onderzoek' waarmee de onderzoeker zijn/haar populaties te lijf gaat is immers opgeborreld uit zeer specifieke contexten, gesmeed aan de hand van zeer specifieke categorieën, gegoten in een zeer specifiek talencomplex, en geweekt in zeer specifieke discursieve logica's. De onderzoeker neemt dan

---

52. Aan welke uitspraak dan het meeste gewicht moet gegeven worden is dan een vraag die vrijwel onmogelijk te beantwoorden is.

meestal aan dat zijn/haar variabelenlijst een min of meer coherente en logische samenhang vertoont die, eenmaal ingevuld, het corresponderend hokje uit de ervaringscontext van respondenten zal representeren. Dit gaat evenwel voorbij aan de mogelijkheid dat de ervaringscontexten waarin mensen zich bevinden van een onnoembare complexiteit zijn, elkaar onder hedendaagse condities op min of meer chaotische wijze opvolgen. De hierboven geschetste processen zullen – ook voor elke individuele respondent – bovendien zeer diverse ervaringscontexten onderling sterk connecteren, en daarin zal *het sociale* vanuit steeds wijzigende identiteitsconstructies worden versneden, en met behulp van verschillende discursieve constructies worden vertaald. Ook de respondenten zitten dus, net als de onderzoekers, gevangen in een onmogelijk web van beperktheden. Gevangen in een impasse die hen niet toelaat om deze wereld dus vanuit stabiele identitaire posities op een éénduidige wijze te lezen.

Het instrument van de onderzoeker, het geoperationaliseerde ‘object van onderzoek’, resultaat van selectie, vooronderstellingen, beperkt taalgebruik, resultaat van een specifieke lezing van het sociale kortom, wordt dan geconfronteerd met respondenten wier ervaringscontexten verzamelingen zijn geworden van hybride materialen. Elk van deze ervaringscontexten wordt gesmeed op het snijpunt van mogelijk in te nemen identiteiten van waaruit het sociale, *op zich reeds een bundel van lezingen*⁵³, wordt gelezen, op het snijpunt van verschillende discours waarin kan worden ingehaakt tijdens deze lezingen. Deze ervaringscontexten zijn dan eigenlijk labiele en hybride bundels van deze verzamelde lezingen. Ook het onderzoeksinstrument, op zich óók een lezing, wordt dan tijdens het onderzoek vanuit deze diffuse ervaringscontexten opnieuw gelezen, op een onvoorspelbare wijze, vanuit wisselende identiteitsposities, en, vooral, puttend uit het hele arsenaal van ervaringen, discours en lezingen die ter beschikking staan. Wat in de resultaten van het onderzoek (van élk onderzoek overigens) dus komt bovenborrelen is het contingente product van lezingen (door de onderzoeker en zijn instrument) van lezingen (door de respondent) van lezingen⁵⁴ – producten die dan opnieuw slechts gelezen kunnen worden. Hier wordt niets nieuws gezegd. Maar het is wel belangrijk om er even bij stil te staan wanneer men instrumenten ontwerpt die een zogenaamd ‘object van onderzoek’ (bijvoorbeeld: victimisatie) in kaart willen brengen.

Immers, élk onderzoeksinstrument is te beschouwen als een beperkte constructie die, wortelend in een hele reeks vooronderstellingen en uitgedrukt in een beperkte discursieve logica, wordt geconfronteerd met respondenten, die op hun beurt bij het repliceren op het onderzoeksinstrument telkens hun totale reeks ervaringscontexten, hun volledige arsenaal aan discours en lezingen, hun volledige identitaire make-up, mobiliseren. Dit hele arsenaal wordt dan in het nauwe talige keurslijf van het instru-

---

53. De verleiding is soms groot om Jean BAUDRILLARD (o.a. 1983; 1994) ernstig te nemen, en het sociale slechts als lezingen van lezingen, als simulaties van simulaties op te vatten, als een in simulaties opgeloste hyper-reëleriteit waaronder elke vaste referentiële grond is verdwenen (dergelijke grond is dan niets anders dan een reeks lezingen, simulaties, die naar elkaar verwijzen).

54. Zie de vorige noot: de ‘realiteit’ als verzameling van lezingen.

ment gedrongen, zoekt er uitwegen, en zet zich vast op het specifieke ‘object van onderzoek’ zoals het in het instrument is geoperationaliseerd. Elk instrument vat dus – onvermijdelijk, en vaak *ongewild* – de hele reeks ervaringscontexten⁵⁵ en wurmt de verschillende levenssferen uit deze contexten in een nauw ‘object van onderzoek’. Daarom ook presenteren de producten van onderzoeksinstrumenten zich zo vaak als incoherent en instabiel. De ervaringsniche die het instrument schetst en tracht te reconstrueren⁵⁶ is immers, zo kan worden aangenomen, niet als een van andere ervarings-sferen te onderscheiden coherente, stabiele (‘essentiële’) levenssfeer te beschouwen.

Diegenen die aan slachtofferonderzoek zouden willen doen, zelfs louter om een ‘relevant deel’ van het sociale in kaart te brengen, dienen misschien wel met dit gegeven rekening te houden. Het komt er dan op aan om minstens een poging te ondernemen om de diversiteit van ervaringscontexten van respondenten te ontsluiten, dit bijvoorbeeld door middel van verruimde discursieve aanzetten om de ervaring van mensen te vatten. Hier gaan we niet in op de methoden en op de technieken die deze verruiming tot stand kunnen brengen. Maar het komt er dus wel op aan in de methodologie te trachten door te stoten naar een ruimere ervaringscontext en het aan de oppervlakte brengen, bij respondenten, van hun verschillende identiteitsconstructies, ervaringen, lezingen en discursieve inhaken.⁵⁷ Liever dan de methodologie te richten op ordenende categorieën, en het verzamelen van respondenten in verondersteld coherente of homogene statistische categorieën, is dergelijke hypermoderne methodologie ook, en vooral gericht op eventuele contradicties en divergenties die zich binnen respondenten en tussen respondenten voordoen. Dergelijke methodologie zoekt niet in de eerste plaats de eenvoud⁵⁸, doch eerder de complexiteit en de multipliciteit van ervaringscontexten, en van de hybride-chaotische wijze waarop deze contexten worden geconstitueerd en door mensen gelezen.⁵⁹ Dergelijke methodologie is niet zozeer *univocaal* (gericht dus op specifieke objecten en op specifiek taalgebruik⁶⁰), doch eerder *polyfoon*, dit wil zeggen, opge-

---

55. Deze ervaringscontexten hebben, herinner, onder *hypermoderne* condities, hun onderlinge coherentie verloren (zie opnieuw Bauman, 1995), en worden als labiele en hybride verzamelingen geconstitueerd uit min of meer chaotisch en grensdoorbrekend toestromende grondstoffen, afkomstig vanuit vaak zeer verscheiden lokaties (herinner ‘lokaties’ als subject(iviteit)en, instituties, geografische lokaties, ...).

56. In ons voorbeeld van slachtofferonderzoek dus ‘slachtofferschap en (on)veiligheid’.

57. En de contradicties die, bij respondenten, tussen deze identiteitsconstructies, lezingen, ervaringen en discursieve inhaken kunnen gelezen worden. Dergelijke contradicties zijn, onder labiel-hybride hypermoderne condities, overigens te verwachten.

58. Ze beseft immers dat ‘eenvoud’ pas kan worden bereikt door ‘complexiteit’ wég te snoeien, net zoals moderne cartografen, moderne pelgrims, en moderne tuiniers het gewend waren om ruwe lijnen te trekken, om de ruimte binnen de lijnen af te vlakken, en om hetgeen buiten de lijnen valt weg te knippen.

59. Men zou elke ervaringscontext, elke subjectiviteit, elke veronderstelde gemeenschap, ... en elke lezing ervan, kunnen beschouwen als labiele uitkomsten van chaotische processen, en terzelfder tijd als labiele vertrekpunten van opnieuw verdere chaotische processen. Het zou ons te ver leiden om dat hier uit te werken. Zie daarom de klassieker terzake van N. Katherine HAYLES (1991).

60. Bijvoorbeeld ‘slachtoffers’ en ‘(on)veiligheid’.

bouwd uit heel diverse talen, en gericht op het aan de reflexieve oppervlakte brengen van heel diverse ervaringen, logica's en bekommernissen. Dergelijke hypermoderne methodologie zoekt niet zozeer de grote lijnen op, de grote gemene delers, doch eerder de specifieke situaties, de kleine hoeken, de uitzonderingen, niet alleen omdat ze beseft dat het, onder labiele en hybride hypermoderne condities, vaak dàar is dat aanzetten en bewegingen kunnen worden opgespoord. Maar ook omdat ze beseft dat onder de zogenaamde 'grote lijnen' bijzonder complexe, hybride, labiele contexten kunnen schuilgaan. Het volstaan met een 'grote lijn' lezen hypermoderne methodologen niet zozeer als winst, doch eerder als verlies.⁶¹

THEORIE EN DE 'GOD'S EYE VIEW'

Sommige slachtofferonderzoekers hebben niet de intentie om enige expliciete vorm van theorie te construeren, zelfs geen theorie over victimisering, het zogenaamde 'object van onderzoek' waarrond reeds zeer veel onderzoeksinspanningen zijn geleverd. Dit is niet aan te bevelen. In de eerste plaats omdat louter empiricisme onderzoekers weinig reflexief maakt met betrekking tot hun gelimiteerde (steeds gelimiteerde) uitgangspunten, categorieën, en gehanteerde discursieve constructies. Maar ook omdat empiricisme geen enkel houvast biedt voor het moeizame reconstructieve werk dat zich zal opdringen op het ogenblik dat – weer eens – zal blijken dat de confrontatie van de eigen beperkte kaders met deze van de respondenten problematische resultaten zal opleveren.

Dit pleidooi voor theoretische bezinning betekent overigens niet dat er aan één of andere theorie op zich echt veel eerbied betoond dient te worden. Elke zich als theorie presenterende pretentie kan immers slechts als een *geloof* met betrekking tot het sociale beschouwd worden.⁶² Een *geloof*, precies omdat het sociale zich niet door één categorieënstelsel, noch binnen één discourscomplex laat representeren. Wie zich over het sociale wenst uit te spreken aan de hand van één dergelijk stelsel of complex, en daardoor – vaak ongewild – alle andere representaties en discursieve constructies wringt, verdient in de hypermoderne zone, naast misschien aanmoedi-

---

61. Als een verlies van de schier niet te vatten rijkdom aan verhalen, bekommernissen, ambities, aspiraties, descripties, logica's, redeneringen, ... die door de *uitzuiverende*, categoriserende werking van de 'grote lijn' uitgaat. De veelheid van deze vaak ook contradictorische verhalen, bekommernissen, etc. die, onder hypermoderne condities, vaak ook op dezelfde 'lokatie' aanwezig zijn (bijvoorbeeld binnen het individueel, incoherent *zelf*), wordt door de vlakheid van de 'grote lijn' uitgevlakt, en verliest daardoor alleen al aan wetenschappelijke kracht. Een hypermoderne, *polyfone*, multipele methodologie waarvoor hier wordt gepleit heeft dan ook oog voor het ambigue, en voor het ambivalente. Ze vreest daarentegen (de uitzuiverende werking van) zuiverheid. Zie hieromtrent het werk van de als 'postmodern' gekende ethnograaf Stephen TYLER (bijvoorbeeld TYLER, 1986).

62. Dit mag hier dan wel 'postmodern' klinken, maar de maatschappelijke en culturele ontwikkelingen die we in deze tekst hebben geschetst hebben wel een klimaat geschapen waarin nu net allerlei evidenties op losse schroeven worden gezet, niet alleen in het alledaagse leven – dat alle evidente coherentie stilaan aan het verliezen is –, maar ook in en door theoretische reflecties. Een toegenomen theoretische reflexiviteit, en een grotere aandacht voor ambigüiteiten en ambivalenties in theoretiserende teksten, maakt gewoonweg deel uit van de ontwikkelingen in de hypermoderne zone zoals we deze hebben geschetst.

gingen, toch ook enige dosis scepsis. We pleiten er hier voor om, in alle bescheidenheid, elke hoop op de ultieme, ware theorie vaarwel te zeggen. Elke theorie is immers evenzeer te lezen als een constructie opgebouwd uit gelokaliseerde lezingen, ervaringsbrokstukken en onvermijdelijk beperkte discursiviteit, van de onderzoekers en de 'theoretici' zelf, maar ook van hun bronnen.⁶³ Er is nu eenmaal geen punt van waaruit, als in een 'God's-eye-view', het sociale ongemedieerd kan worden ervaren en eens en voor altijd definitief kan worden gerepresenteerd. Slechts een open theorie die zich bewust is van haar beperkingen, die een open en 'meertalige' methodologie aanwendt, steeds op zoek naar andere, vaak dissonante stemmen, heeft momenteel nog uitzicht op wetenschappelijke kansen. Dit hoeft niet te impliceren dat alleen nog een *anything goes* weg bewandeld kan of moet worden⁶⁴, maar wel dat er een hevige dosis scepsis zou worden opgebracht van zodra theoretische modellen worden geformuleerd die *a priori* uitsluiten, uit-zuiveren, en de soms verbazende hybride veelkleurigheid van ervaringen bij voorbaat uit het model willen sluiten. Dit vergt misschien, zoals sommigen⁶⁵ het recentelijk hebben omschreven, een wat *on-gedisiplineerde*, of, beter, een *ge-ont-disciplineerde*, wetenschappelijke attitude.

MEN KAN NIET NIET-KRITISEREN EN MEN KAN NIET NIET-PRAKTISEREN

Beide voormelde doelstellingen worden vaak openlijk beleden door diegenen die zich aan slachtofferonderzoek wagen. Andere doelstellingen worden vaak verzwegen, of zelfs openlijk ontkend. Het formuleren van kritiek op het huidige, of het bewerkstelligen van verandering bijvoorbeeld, vindt men zeer zelden terug bij de aanvang van veel onderzoeksrapporten. Maar zoals een iets ouder, onder sociaalpsychologen gekend, adagium stelt dat men niet kan niet-communiceren⁶⁶, zo zou men ook kunnen stellen dat men niet kan niet-praktiseren. Wat men ook doet, welk onderzoek men ook doorvoert, hoe men het onderzoek ook opvat, welke taal men in het onderzoek ook spreekt, steeds wordt er gepraktiseerd, dit wil zeggen, wordt er in het sociale geïntervenieerd, en wordt er verandering geïnduceerd. Waar dit voorheen, vóór de hypermoderne dambreuk al gezegd kon worden, is dit nu, in een

---

63. Dit geldt natuurlijk evenzeer voor de theorie(ën) die in onderhavige tekst zélf lig(t)(gen) besloten. Deze zijn evenzeer gelokaliseerd en beperkt. Voor zover ze in concrete confrontaties met de ervaringscontexten van de reflexieve lezer op losse schroeven worden gezet, worden ze dan ook ondergraven (ze botsen met de ervaringscontexten van de lezer), maar worden ze anderzijds ook weer ondersteund (ervaringscontexten ontsnappen aan élfte vaste representatie, en dat is nu net wat de theorie van deze tekst wil uitdragen).

64. Een pleidooi voor de aan Paul FEYERABENDS herinnerende *anything goes* weg vindt men bijvoorbeeld bij B. DICRISTINA (1995). Zelf vermijden we het over 'anything goes' te hebben, al was het maar om logische redenen: *anything goes* kan immers niet onder *anything goes* condities.

65. Zie GENOSKO (1998). Maar zie ook, voor een gelijkaardige redenering, de *Proloog* van ons proefschrift (LIPPENS, 1998).

66. We kunnen inderdaad teruggrijpen naar 1967, naar de nu toch al overbekende klassieker van Paul WATZLAWICK en collega's, over de paradoxale pragmatiek van de menselijke communicatie.

extreem reflexieve maatschappelijke en culturele omgeving, nog meer het geval. Men kan er, als theoreticus of empiricus van de victimisering bijvoorbeeld, niet aan ontsnappen. Elk theoretisch of empirisch product wordt opgezogen in de conflictuele en ambivalente sociale ruimte, alwaar het vanuit zeer gevarieerde posities en in sterk fluctuerende contexten zal worden gelezen, vertaald, versneden, ingebouwd in verschillende ervaringscontexten en strategisch aangewend op allerlei tochten van hypermoderne pelgrims.

Slachtofferonderzoekers doen er wellicht goed aan om dit noodlot voor ogen te houden wanneer het onderzoek wordt opgezet en doorgevoerd. Vooral diegenen die zich, expliciet of impliciet, op een neutraal standpunt willen plaatsen, en zich zogenaamd alleen met beschrijving en theorievorming willen bezighouden, kunnen zich misschien afvragen in hoeverre ze zich aan het fatum van de onmogelijkheid van de niet-kritiek en van de niet-praxis kunnen onttrekken. Elke beschrijving is, zo kan worden aangenomen, beperkt, en kan er, om de reeds uiteengezette redenen, niet in slagen het sociale adequaat te representeren. Dat geldt evenzeer voor om het even welke theorie. En het ontbreekt ons bovendien aan een vast en stabiel criterium dat ons zou toelaten in te schatten in welke mate onze theoretische constructies en empirische beschrijvingen écht kloppen. Dit spreekt natuurlijk voor zich, want zo'n criterium veronderstelt nu net een conceptie van een ideale theorie en van een ideale beschrijving⁶⁷. Precies deze onmogelijkheid te weten of al onze theorieën en beschrijvingen, al onze discursieve constructies kortom, het sociale adequaat kunnen representeren zorgt ervoor dat elk van onze uitspraken onvermijdelijk een kritiek en als gevolg daarvan een praxis inhoudt. Zelfs wanneer in de theoretische uitgangspunten en beschrijvingen een zogenaamd 'neutrale' positie wordt ingenomen, en men zich dan zogenaamd openlijk van elke kritiek of kritische praxis distantieert, zelfs dan, en vooral dan, effectueren zich kritiek en praxis. Dàn, wanneer een beperkte discursieve constructie wordt aangewend om het sociale te vatten, om alle andere mogelijke discursieve representaties van het sociale in te kapselen, dån, in deze reductie, uit zich een kritische praxis waarbij andere, alternatieve vattingen van het sociale worden wég-gedrukt.

Dit is, inderdaad, een oude discussie. Maar hedendaagse ontwikkelingen nopen meer dan ooit tot een attitude die met deze impasse, met dit fatum, rekening wil houden. Immers, beperkingen zijn te beschouwen als posities en stellingen, en beperkingen zijn onvermijdelijk. Dit was altijd al het geval, maar de contextuele maalstroom van een open hypermoderniteit, heeft meteen ook dit fatum aan de reflexieve oppervlakte gebracht. Het is aan onderzoekers om daar reflexief mee om te gaan.

---

67. Men zou, in navolging van HABERMAS' (1984; 1988) ethische theorie van de communicatieve actie evenwel suggesties kunnen doen, en bijvoorbeeld stellen dat dergelijke theorieën en beschrijvingen aannemelijk zijn voor zover ze het resultaat zijn van 'machtsvrije', 'rationele' communicatie of deliberatie. Welnu, de invulling van de criteria 'machtsvrij' en 'rationeel' veronderstelt natuurlijk op zich reeds een 'machtsvrije', 'rationele' communicatieve ruimte waarin dergelijke invulling – volgens HABERMAS – zou dienen te gebeuren. En daarenboven onderstreept HABERMAS' procedurele optie op zich ook het labiele, het voorlopige, het *on-affe* van élk ordenend, hiërarchiserend criterium.

Dit is overigens ook belangrijk voor elke onderzoeker die wél expliciet kenbaar maakt met het onderzoek te willen interveniëren in het sociale complex. Zeker als deze interventie erop gericht is om ‘democratischer’ perspectieven te openen. De voorwaarden tot het openen van dergelijke perspectieven liggen nu ook in de concrete praktijk van het onderzoek zélf. Het is onder hedendaagse voorwaarden niet meer mogelijk uit te gaan van de veronderstelling dat het volstaat om een onderzoeksinstrumentarium – steeds gevat in specifieke hiërarchieën, categorieën, talen, *ordeningen* kortom – toe te passen – op verondersteld neutrale wijze – om de resultaten dan nadien te kunnen inpassen in een reeks democratische opties. Dergelijke veronderstelling laat zich niet alleen lezen als een ‘onwetenschappelijke’ veronderstelling, die voorbijgaat aan het ambivalente, het multipele, het hybride, het contextuele, en het chaotische van de hedendaagse ervaring. Dit alles kan niet op het spoor gekomen kunnen worden middels *apriorisch* onderzoek. De *hypermoderne*, reflexieve onderzoeksdemocratie begint reeds bij het ontwerp en de toepassing en de evaluatie van de onderzoeksmethodes zélf. In een geregelde, min of meer coherent-stabiel aanvoelende moderniteit kon misschien nog de illusie worden gekoesterd dat de producten van strikte ‘wetenschappelijkheid’ productief konden worden gemaakt – *nadien* – voor de ontwikkeling van verdere of nieuwe democratische wegen. Dit is nu minder het geval: dergelijke uit-zuiverende attitude valt in het hybride hedendaagse⁶⁸ steeds meer op als een onwetenschappelijke attitude, en precies ook dàardoor als een ondemocratische. Beide onderzoeksambities, namelijk ‘wetenschap’ en ‘democratie’, zijn in het hypermoderne onlosmakelijk aan elkaar verbonden geraakt. Vanuit elk van de hypermoderne hybride lokaties (vanuit àlle hypermoderne lokaties dus) valt ‘zuiverheid’, en vallen ‘strevingen naar het zuivere’ meteen op omdat deze telkens gepaard gaan met uitsluitingen, met uit-zuiveringen⁶⁹, met het wégsnoeien dus van *al het andere* dat ook binnen de labiele lokatiegrenzen aanwezig is (in de loop van hypermoderne hybridiseringsprocessen aangespoeld). In een coherent-stabiel aanvoelende moderniteit werd of wordt dat minder snel opgemerkt: lokaties lijken vrij coherent, en wat buiten de vaste grenzen rondwaart wordt ofwel niet opgemerkt, ofwel genegeerd, ofwel geassimileerd, ofwel vrij abrupt en radicaal bestreden. In een culturele omgeving die zich ontrolt als een onophoudelijke reeks contexten waarin zich hybride lokaties vormen, waarvan de elementen met ambivalentie en ambiguïteit zijn bekleed⁷⁰, is dit minder en minder het geval.

Een hypermoderne onderzoeksmethodologie zal zich dus, zowel vanuit ‘wetenschappelijke’ als ‘democratische’ bekommernissen, zoveel en zo vroeg als mogelijk *open*-stellen. Ze zal erop gericht zijn om zoveel mogelijk contextuele situaties bij

---

68. Vanuit al die lokaties dus in de hypermoderne ruimte die amper door labiele en zeer poreuze grenzen worden bijgehouden.

69. Vrees voor ‘het zuivere’ en het onderkennen van een ‘drang naar het zuivere’ hebben we elders, op verschillende plaatsen, als een *radicaal democratische* vrees, en als een *radicaal democratische* opmerkingsgave omschreven. Zie onder meer LIPPENS (1997) en LIPPENS (1998, vooral pp. 261-274; evenals 1998b).

70. De elementen kunnen naargelang de door de hypermoderne maalstroom opgeworpen context worden gemobiliseerd dan wel geneutraliseerd.

de respondent op te roepen, zoveel mogelijk talen⁷¹ aan de oppervlakte trachten te brengen, zoveel mogelijk categorisering (deze van de onderzoeker bijvoorbeeld) door andere categorisering laten doorsnijden (door deze van de respondenten bijvoorbeeld), zoveel mogelijk ervarings-sferen te ontsluiten, en zoveel als mogelijk redeneringen en logica's op het spoor te komen. Daartoe zal een bijzondere inspanning moeten worden geleverd om zo weinig mogelijk voor te structureren, zo weinig mogelijk te fixeren, zo weinig mogelijk uit te zuiveren. Zoals reeds gezegd: veel hiervan maakte reeds deel uit van oude discussies. Maar deze discussies zijn nu, in het hypermoderne, niet zo snel meer onder het tapijt te schuiven en aldaar te fixeren. De werelden zijn immers veel weerbarstiger geworden.

III. Een korte conclusie

Het was de bedoeling van deze tekst om enige theoretische beschouwingen weer te geven bij een heden ten dage prolifererende praktijk, namelijk survey-onderzoek, en vooral slachtofferonderzoek daarin. Deze tekst had geen onmiddellijk praktische doelstellingen, zoals het ontwerpen van concrete onderzoeksstrategieën, -methoden of -instrumenten. De bijdrage was er enkel op gericht om te wijzen op enkele hedendaagse maatschappelijke en culturele ontwikkelingen die specifieke survey-praktijken zowel om 'wetenschappelijke' als om 'democratische' bekommernissen problematisch maken.

Deze hedendaagse, *hypermoderne* ontwikkelingen nopen tot een meer *open* en *polyfone* onderzoekspraktijk waarin aandacht wordt besteed aan het hybride, het ambivalente, het multi-pele, het contradictorische, het chaotische, en het contextuele van hedendaagse, hypermoderne, ervaringen. Dit pleidooi grijpt graag terug naar oudere discussies over onderzoek en onderzoeksmethodologie, die, zo werd gesteld, onder hedendaagse condities niet meer kunnen genegeerd worden, wil men als onderzoeker nog steeds 'wetenschappelijke' en 'democratische' ambities koesteren.

IV. Geselecteerde bibliografie

ANDERSON, B., *Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nationalism*, London, Verso, 1983.

APPADURAI, A., 'Disjuncture and difference in the global cultural economy', in FEATHERSTONE, M., (ed.), *Global culture*, London, Sage, 1990.

BAUDRILLARD, J., *Simulations*, New York, Semiotext(e), 1983.

---

71. 'Talen': hier uiteraard begrepen als 'metaforische wijzen om over de wereld te spreken'.

- BAUDRILLARD, J., *The illusion of the end*, Cambridge, Polity Press, 1994.
- BAUMAN, Z., *Modernity and the Holocaust*, Cambridge, Polity Press, 1989.
- BAUMAN, Z., *Modernity and ambivalence*, Ithaca, Cornell University Press, 1991.
- BAUMAN, Z., *Life in fragments. Essays in postmodern morality*, Oxford, Blackwell, 1995.
- BERMAN, M., *All that is solid melts into air. The experience of modernity*, London, Verso, 1983.
- CALHOUN, C., *Critical social theory. Culture, history and the challenge of difference*, Oxford, Blackwell, 1995.
- DE CERTEAU, M., *The practice of everyday life*, Berkeley, University of California Press, 1988.
- DE VREESE, S. en SCHARFF, P., *De veiligheidsmonitor*, Diegem, Kluwer Editorial, 1997.
- DICRISTINA, B., *Method in criminology: a philosophical primer*, New York, Harrow and Heston, 1995.
- FOUCAULT, M., 'Governmentality', in BURCHELL, G., e.a. (eds), *The Foucault effect: studies in governmentality*, London, Harvester Wheatsheaf, 1991.
- GENOSKO, G., *Undisciplined theory*, London, Sage, 1998.
- GIDDENS, A., *Modernity and self-identity. Self and society in the late modern age*, Cambridge, Polity Press, 1991.
- HABERMAS, J., *The theory of communicative action*, 2 vols, Boston, Beacon, 1984 en 1988.
- HALL, S., *The minimale zelf en andere opstellen*, Amsterdam, SUA, 1991.
- HAYLES, N. KATHERINE (ed.), *Chaos and order. Complex dynamics in literature and science*, Chicago, University of Chicago Press, 1991.
- HEELAS, P., e.a. (eds), *Detraditionalization. Critical reflections on authority and identity*, Oxford, Blackwell, 1996.
- LACLAU, E., *Emancipation(s)*, London, Verso, 1996.

- LIPPENS, R., *Sens et non-sens des enquêtes de victimation. Quelques notes pour une méthodologie critique* (lezing voor een interlabo van de GERN, december 1995).
- LIPPENS, R., 'Hypermoderne progressieve sociale politiek. Beschouwingen naar aanleiding van een Sienjaal', *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 1996, nr. 4.
- LIPPENS, R., 'Rechtvaardigheid? Radicaal democratisch surfen op hypermoderne ambivalentie', *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 1997, nr. 3.
- LIPPENS, R., *Grenze/n/loze kriminologie. Spreken, subjectiviteit, radikale democratie en de hypermoderne evaporatie van de kritische kriminologie (1975-1995)*, Gent, Academia Press, 1998.
- LIPPENS, R., 'Alternatives to what kind of suffering ? Towards a border-crossing criminology', *Theoretical Criminology*, 1998a, nr. 3.
- LIPPENS, R., 'Hypermodernity, nomadic subjectivities, and radical democracy. Roads through ambivalent clews', *Social Justice*, 1998b, nr. 2.
- LIPPENS, R., 'The White March as a Belgian *Body without Organs*. On dissipative structures, strange attractions, and empty signifiers', *Crime, Law and Social Change*, 1998c, nr. 3.
- LIPPENS, R., 'Zygmunt BAUMAN, of de kritiek van het moderne tuinieren', *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 1998d, nr. 2.
- NICHOLSON, L. and SEIDMAN, S. (eds), *Social postmodernism. Beyond identity politics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995.
- MARCUS, G., 'What comes (just) after 'Post' ?', in DENZIN, N. and LINCOLN, Y., (eds), *Handbook of qualitative research*, London, Sage, 1994.
- MERCER, K., 'Black hair/style politics', in MERCER, K., *Welcome to the jungle. New positions in Black Cultural Studies*, London, Routledge, 1994.
- SARUP, M., *Identity, culture, and the postmodern world*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 1996.
- TYLER, S., 'Post-modern ethnography: from document of the occult to occult document', in CLIFFORD, J. and MARCUS, G., (eds), *Writing culture*, Berkeley, University of California Press, 1986.
- YOUNG, R., *Colonial desire: hybridity in theory, culture, and race*, London, Routledge, 1995.

WATZLAWICK, P., e.a., *Pragmatics of human communication. A study of interactional patterns, pathologies, and paradoxes*, New York, Norton, 1967.